

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА ДРУШТВЕНИХ НАУКА, 4, 1983.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК, 4, 1983.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF SOCIAL SCIENCES, 4, 1983.

Др КРСТО КИЛИБАРДА

ИСТИНА, АРГУМЕНТИ, МОРАЛ

Сложена и динамична историја односа истине и моралних вриједности изражава сложеност и супротности историје људског друштва, његове супротности и противурјечности, успоне и падове, хармоније и дисхармоније, солидарности и антагонизме, историју људског у борби против нељудског. Још код Платона читамо: „част Хомеру, али он не сме да буде изнад истине“, а према Аристотелу је „света дужност дати истини предност“. Али не треба ићи до античке историје да би се сагледао однос истине и морала; ово питање обрађује, примјера ради, и наша народна поезија. Између осталог, познати су стихови: „немој сине говорити криво, ни по бабу ни по стричевима, већ по правди бога истинога“.

Историја расправљања о овим вриједностима показује тешкоће сагледавања дијалектике односа између њих, између осталог и због њиховог често метафизичког одвајања. Дијалектичка повезаност истине и морала долази до изражаја у социјализму у мјери у којој се он темељи на научном социјализму и на принципима и вриједностима социјалистичког хуманизма. Пракса друштвеног развоја показује у мањој или већој мјери, неоснованост тврдњи да истина не може бити објективна и непристрасна, тј. да не може бити истина ако је под утицајем вриједности, пошто су оне вољни и афективни садржаји. Пракса друштвеног живота и наука показују неоснованост метафизичког одвајања чињеница и вриједности, па према томе и истине и морала. О овоме говори већ сама чињеница да вриједности представљају својеврсну дијалектику нормативног и чињеничног. Од значаја је за сагледавање односа истине и морала и чињеница да се вриједности разликују и по томе какав је однос нормативног и чињеничног, нормативног и сазнајног у њима.

На дијалектичку повезаност истине, чињеница и морала указује и пракса развоја социјалистичког самоуправљања, модел и

одступања од њега, однос нормативног и стварног, доказивање социјалистичких вриједности чињеницама, услови формирања социјалистичких самоуправних вриједности, разлике између онога што је нужно и онога што је стварно, анализа могућности реализације вриједности, узроци различитог односа између нормативног и чињеничног у вредносном систему, посљедице које остављају одребене вриједности и вредносни системи, анализа остваривања одребених вриједности, препреке у остваривању вриједности као и чиниоци који воде дисхармонији истине, чињеница и морала. О повезаности истине и морала говори и доношење одребених етичких оцјена на основу сазнања законитости кретања друштва, као и научна критика одребених вриједности и њихово мијењање на основу сазнања истине. Могло би се навести још много садржаја који говоре да су истина и морал вриједности међусобно дијалектички повезане, да је однос према истини у мањој или већој мјери однос моралне природе, да се морал доказује одребеним чињеничким аргументима и истином, као и да је однос истине и морала често био, а и данас је, актуелно питање које показује степен остварености социјалистичког преображаја друштва и у друштвеном бићу и у друштвеној свијести.

Интерес изнад истине или у складу са њом

Једна од области у којој долази до изражаја однос између морала и истине јесте изражавања и остваривање интереса радних људи и грађана. Социјалистичко самоуправљање отвара могућности стваралачког изражавања интереса радних људи и грађана, суочавања и процјењивање интереса и њиховог усклађивања, формирања социјалистички стваралачке синтезе коју треба остваривати.

Социјалистичко самоуправљање негирајући разне облике монопола као и анархолиберализам смањује могућности остваривања себичних интереса. Али у борби за даљи развој самоуправљања и даље треба очекивати покушаје побијања истине и чињеничних аргумената као и одребених моралних вриједности уколико не одговарају интересима одребених људи. Подсјетимо да је В. И. Лењин (који је имао велико повјерење у радничку класу, али и био критичан према њој) понављао често стару изреку „да би и математички аксиоми били побијани ако би задирали у интересе људи“.

Многи примери говоре да има покушаја да се и самоуправљање користи за остваривање себичних интереса, иако, у принципу, оно води (уколико је социјалистичко) смањивању остваривања егоистичког интереса.

Управо чињеница да оно доноси реалне могућности спречавања остваривања егоистичких интереса и појаве егоизма под самоуправним плаштом утицала је да се покажу различита мишљења у одговорима на питање да ли самоуправљање развија егоизам. Од 1.422 анкетираних у Србији добијени су следећи одговори:

ни мало	20%
мало	25%
осредње	19%
много	17%
врло много	5%
не зна	13%

Слични су, мада можда нешто критичнији, и одговори универзитетских наставника који су на питање да ли у нашем друштву (полазећи од онога што им је познато) има одређене интересе одговорили: нема 3%, има мало 11%, има осредње 22%, има много 36%, има врло много 28%.

Из овога произлази да је релативно велики број анкетираних радних људи и грађана увјерен да има људи који хоће да остваре свој интерес не уважавајући и не водећи рачуна о интересима других људи, чак на штету интереса одређених радних људи и грађана.

Питање ограничења и ликвидације егоизма поставља се на разним нивоима друштва. Ово питање се поставило и кроз дискусију како живјети заједно у федерацији и у другим сличним дискусијама.

Остаје и даље проблем како ограничити себе и другога у егоизму, али мање-више то често значи како се понашати по принципима социјалистичког морала и поштовати истину, како прихватити доказну снагу чињеничних аргумената и онда када нијесу у складу са одређеним интересима. То истовремено значи и како ускладити истину и морал.

Истина, морал и заузимање мјеста у друштву

Усклађеност истине и социјалистичког морала зависи од остварења основних принципа социјализма. На примјер, остваривање принципа „Свако према способностима, свакоме према раду“ претпоставља и води развоју и усклађивању истине и социјалистичког морала. Онај који не зна друштвену условљеност овога принципа, препреке у његовом остваривању, снаге које га остварују и које му се супротстављају, друштвене последице које има његово остваривање или неостваривање — тај не схвата цјеловито ни његову друштвену, па ни моралну ври-

једност и значај. То већ указује на дијалектичку повезаност истине и социјалистичког морала, од које много зависи и њихов развој.

Истина и социјалистички морал се усклађују у мјери у којој се остварује принцип „Свако према способностима, свакоме према раду“, али и обрнуто, већ и због тога што ове вриједности спадају у основне критеријуме заузимања мјеста у друштву. Борба за остваривање овога принципа и моралне вриједности које он собом носи претпостављају и борбу за истину на основу које се поменута вриједност остварује. Да би свако добио мјесто у друштву према личним вриједностима, потребно је да свако има приближно исте услове за развој својих способности и осталих личних вриједности, што се не може постићи без сазнања истине какво је стварно стање у том погледу и без свјесног усмјеравања на основу научног сазнања. Наука је откривању истине неопходна и да би се сазнали видови, узроци и посљедице одступања, неравноправности у развијању личних вриједности и да би се обезбиједила хуманистички равноправна утакмица између људи у развијању људских способности.

Наука може да буде значајан чинилац остваривања принципа заузимања мјеста у друштву према способностима и осталим личним вриједностима показујући своју хуманистичку усмјереност и способност доприноса остваривању и развоју социјалистичког морала. Тако она може да допринесе доношењу низа адекватних мјера које воде остваривању поменутог принципа. На садашњем степену развоја, на примјер, конкурси доприносе остваривању поменутог принципа ако се на њима боре личне вриједности и ако су оне одлучујуће. Потребна нам је истина о стварном стању, између осталог, и да би се обезбиједили равноправни реални услови за афирмацију поменутог принципа. Несклад истине и морала деформише и поменути принцип, односно његово остваривање. То долази до изражаја у неким облицима несоцијалистичког заузимања мјеста у друштву, у несоцијалистичким каналима друштвеног напредовања. Најчешће су нарушене и једна и друга вриједност (истина и моралне вриједности), јер нарушавајући једну нарушава се и друга, што указује на њихову дијалектичку повезаност.

О односу истине и морала у знатној мери неповољно говоре и одговори на питање како бисмо најприје и најлакше добили радно мјесто које собом носи већи друштвени положај, добијени прије више од деценије. Али на томе се није могло остати, с обзиром на промјене до којих је дошло у друштву, па је слична анкета спроведена међу студентима 1980. године. Углавном је поновљено мишљење о вези и познанствима као начину запошљавања. Тако 72% анкетираних студената (полазећи од онога што им је познато) сматра да ће прије бити изабран на

конкурсу за одређене послове односно радне задатке (под условом да сви испуњавају услове конкурса) онај који има везе и познанства, него онај који је показао бољи успјех, боље радне резултате, веће способности итд. Између осталог, по овоме мишљењу резултати рада, способности, успјех у школи (у извесној мјери истина и морал) немају предност над везама и познанствима као путу заузимања мјеста у друштву, што представља критику садашњег друштвеног тренутка. О каквој се деформацији ради говори и појава да многи људи не могу да схвате да се неко принципијелно залаже да одређени кандидат буде изабран будући да има стручне предности већ траже објашњење у везама претпостављајући и родбинске повезаности и слично. У складу са тим може да изостане адекватно реаговање ако се неадекватно представе кандидати и њихови стручни и други услови „наливајући воду на воденицу“ свога кандидата. Наравно, и ово зависи од природе односа моћи и утицаја, који не мора да се заснивају на истини, чињеничним аргументима и принципима социјалистичког морала.

Наравно, субјективни искази не морају адекватно одражавати стварне односе, а да ипак представљају показатељ неповољног стања. Већ је неповољно што велики број људи мисли да се често и лако може заузимати мјесто у друштву на начин који не подразумеива предност по успјеху, резултатима рада и способностима, што је за велики број анкетираних истина. То може да заоштри односе и да ослаби повјерење између људи. Нема сумње да ће од тога зависити и морални профил многих људи, јер није важно само то шта се теоријски цијени, већ и који људи најбоље практично просперирају у друштву.

Исто или слично мишљење може се чути у свакодневном животу и у јавности, па и на састанцима друштвено-политичких организација и њихових руководства. На примјер, на 13. сједници ЦК СКЈ председник Председништва овога органа у свом реферату је рекао: „Чешће се јављају облици мита и корупције, нарочито при запошљавању, добијању разних дозвола итд. Има и примјера да се неке форме корупције легализују и у односима међу организацијама удруженог рада“.*

Морал по којем је функција изнад истине

Социјалистички морал и истина имају једног од највећих непријатеља у бирократији и бирократизму. Будући да је отуђена друштвена група која егзистира на отуђености друштвене функције и положаја не омогућујући утицај и контролу радних људи и праћана, бирократија се супротставља друштвеној моћи и утицају на основу истине, аргументата и принципа соци-

* 13. седница ЦК СКЈ (Издавачки центар „Комунист“), стр. 13.

јалистичког хуманизма. Супротстављеност бирократије поменутом социјалистичком утицају и моћи види се већ из њеног хијерархизма и фетишизма одређених функција стављајући их изнад истине и морала. Између осталог, то показује њен однос према предлогу рјешења друштвено значајног питања који је одређен функцијом предлагача, а не или бар не прије свега истином, чињеничним аргументима и социјалистичким моралним вриједностима. Према томе, људи бирократског менталитета прихватиће предлог вишег у хијерархији функција и односа, иако је предлог нижег по функцији или без функције више, чак и много више заснован на истини и чињеничним аргументима и знатно више води афирмацији социјалистичких моралних вриједности.

Међу бројне видове одступања од истине, аргумената и социјалистичких вриједности под утицајем друштвене функције и моћи спада и појава одређених самоуправљача да гласају за предлог одређеног руководиоца и онда када мисле да треба другачије гласати. На примјер, од 1453 анкетираних 32% радних људи изјављује да су гласали за предлог руководиоца и друштвено-политичких функционера, иако су сматрали, на основу чињеница, да то питање треба другачије ријешити.

Већ из реченог произлази да борба против бирократије развојем социјалистичког самоуправљања води и преко утицаја у којем су одлучујући истина, чињенични аргументи и социјалистичке моралне вриједности. Један од предуслова за ово јесте стварање равноправних услова за стицање истине, долажење до чињеница, сагледавање могућности остваривања социјалистичких вриједности.

Бирократија и својим директивизмом, који полази и омогућује строгу подјелу људи на оне који издају директиве и оне који их само извршавају без могућности утицаја на прве, смањује могућност афирмације истине као вриједности, као и вриједности социјалистичког морала. Већ сама чињеница да извршиоци директива немају могућности да утичу ни на основу чињеница, истине, сазнања посљедица властитог извршавања одређених директива, да се на њих гледа као на средство — говори о супротности између логике и етике бирократије с једне и социјалистичких снага с друге стране. Самоуправљање омогућује развој и усклађеност социјалистичког морала и истине уколико стваралачки разрјешава супротност директиве и иницијативе, негирајући класичну директиву, доводећи социјалистичке иницијативе до закључака и синтезе које претачу у праксу.

Да бирократија полази од морала који је супротан социјалистичкој афирмацији истине, чињеничких аргумената и вриједности социјалистичког морала говоре и многе друге карактеристике и видови њеног испољавања, као што су конзервати-

визам, пребацивање одговорности, догматизам, формализам, наизмјенично варирање одређених органа, фетишизам и понижавање личности и слично.

*Фетишизам органа и појединаца — препрека развоју
и усклађености истине и морала*

Неусклађеност истине и социјалистичког морала у извјесној мјери је условљена и догматским, тј. нестваралачким и некритичким односом према стварности и истини. Иако социјалистичко самоуправљање отвара могућности развоја стваралачко-критичког антидогматског односа према стварности, ипак се на садашњем степену његовог развоја појављују одређени облици догматског односа и свијести. Они могу да воде дисхармонији између истине и социјалистичког морала. То можемо видјети, на примјер, по догматско-шематском односу према самоуправљању и радним људима и грађанима као самоуправљачима. Истраживања показују да знатан број радних људи сматра да у њиховој радној организацији има оних који не могу попријешити у рјешавању самоуправних питања.* Ко иоле познаје марксистичку дијалектику зна да нема метафизичких апсолутних истина и непогрешивих у рјешавању друштвених питања. Гледања на било које самоуправљаче као на непогрешиве претпоставља (не само према њима већ и према истини и моралним вриједностима) некритички, нестваралачки однос. Такво схватање не води социјалистичком самоуправном подруштвљавању политике, по којем рјешавање друштвено значајних питања представља дјелатност свих радних људи и грађана који врше утицај на основу социјалистичких принципа и врше самоуправну критичку контролу утицаја и дјелатности.

Сличан догматски однос долази до изражаја и у фетишизму одређених самоуправних органа. О томе говоре они анкетирани радни људи и грађани који, примјера ради, сматрају да се орган самоуправљања не може бирократизовати.** Јавности су познати случајеви отуђености одређених органа чак и у условима остваривања делегатског система, који има и задатак и могућности да спречава отуђености. Познато је да свака друштвена група у одређеним условима може да постане отуђена, укључујући и оне које су настале са циљем да спријече отуђеност. Поменути и слични догматско некритички однос успорава

* На питање да ли има лица која не могу попријешити у рјешавању самоуправних питања потврдно је одговорило 36% анкетираних квалификованих радника.

** На примјер, на питање да ли се органи самоуправљања могу бирократизовати индивидуални пољопривредни произвођачи (у организацији СК насеља С) дали су следеће одговоре: могу 17%, не могу 73%, не знам 10%.

развој социјалистичког самоуправљања и стваралачко подруштвљавање политике, јер може знатно да ослаби стваралачки утицај и контролу рада фетишизованих органа, чиме се доприноси могућности њихове бирократизације.

И у првом и у другом случају може се, у мањој или већој мјери, наћи својеврсни шематизам. Често се полази од претпоставке да све што се појави као самоуправно, што добија назив самоуправно, представља разотуђење. Понекад се губи из вида класна основа па се критички не испитује и не провјерава да ли је одређени орган, иако самоуправни, дјеловао на основама социјалистичког хуманизма и истине, или није. Наравно, ријеч је о шеми која није настала из друштвеног живота на основу његовог изражавања и научног сагледавања.

Из свега произлази да су догматски однос и догматска свијест вид отуђења и да не воде ни социјалистичком моралу ни истини, већ негацији и једног и другог, као и њиховој дисхармонији.

Кликашко дјеловање и подржавање без обзира на истину и моралне принципе

Једна од препрека развоју и усклађивању истине и принципа социјалистичког хуманизма може да буде дјеловање одређених неформалних група. Познато је да неформалне групе могу да допринесу и дијалектичком усклађивању и развоју ових вриједности, али могу и да га успоре. Кликашко повезивање и дјеловање не преза ни од негирања истине, њеног претварања у лаж; клика покушава да несоцијалистичким садржајима да плашт социјалистичког и самоуправног, ако јој је то потребно ради остваривања себичних интереса. То је у мањој или већој мјери беспринципијелно узајамно подржавање, о чијем је постојању мишљење прилично проширено.* Већ је тиме речено да кликашко дјеловање води негацији и принципа социјалистичког хуманизма у мјери у којој се они супротстављају остваривању кликашки себичних интереса. Клика својом негативном усмјереном и схваћеном солидарношћу не прихвата аргументе и истину ако оне не могу бити искоришћени за остваривање кликашког интереса. Кликашка усмјереност на критику онога који се клики супротставља или очекује да би се могао супротставити и успорити остваривање кликашких интереса, као и смањити ефекте кликашки некритичког самохвалисања, води занемаривању истине, аргумената и принципа социјалистичког морала.

* На питање да ли у нашем друштву (полазећи од онога што је познато) има беспринципијелног узајамног подржавања, анкетирани универзитетски наставници одговорили су: 8% нема, 25% има мало, 19% има осредње, 25% има много, 17% има врло много.

Кликашка тежња за монополном моћи и утицајем може да буде знатно јача него тежња за истином, аргументима и социјалистичким вриједностима. То долази до изражаја и у одређеним питањима кадровске политике. Раширено је мишљење о постојању одређених неформалних група око руководиоца* и о њиховом узајамном подржавању које је специфични извор моћи и утицаја. Кликашко дјеловање долази до изражаја и на неким конкурсима када тежња за јачањем клике, монополном одлучивања у одређеној организационој јединици, може да буде јача него тежња за истином, аргументима и социјалистичким принципима.

Кликашка заслијепљеност може да дође до изражаја и приликом процјене резултата рада, поготово ако нема егзактнијих мјерила, ако је могуће обезвриједити аргументе и истину ако они не одговарају остваривању себичних интереса. То се дешава и у области материјалне и духовне културе. Тако кликаштво може да дође до изражаја у области вредновања одређених дјела духовне културе, на примјер приликом вредновања и издавања појединих књижевних и научних дијела. На питање да ли прије него се објаве нека дјела научноистраживачког рада у области друштвених наука знају ко ће их критиковати а ко ће их хвалити, полазећи прије свега од кликашке везаности и пристрасности, већи број научних радника из поменутог области одговорио је да зна (понекад често, а неки чак и увек), а мање оних који су одговорили да не знају.** И када ови субјективни искази не би били адекватан израз и одраз стања о којем је ријеч, ипак би говорили о одређеним тешкоћама и о неповољној ситуацији што велики број људи тако мисли и што је за њих поменуто тврђа истина. Извјесни јавности познати случајеви дају основе за поменуто мишљење.

Ако се унапријед зна ко ће коју књигу критиковати и хвалити (полазећи од кликашке везаности и пристрасности) и то се практично потврди (претпоставка се оствари), онда су природна, логична питања: шта је са објективношћу, шта је са науком и научном истином. Посебно се поставља питање — шта је са васпитном функцијом високошколских организација, ако су бројни научни радници у њој кликашки повезани и супротстављени.

* Према истраживању 39% анкетираних радних људи тврди да непосредни руководиоци имају људе који их увијек штите, и онда када су увјерени да немају право, а свега 18% сматра да таквих нема. На питање да ли има руководиоца који око себе окупљају самоуправљаче (чинећи им одређене услуге које не заслужују у поређењу са другим радним људима) да би им руководећа радна мјеста била сигурнија добијени су у ИЛР следећи одговори: нема таквих 4%, има понеки 47%, такви су чести 32%, сви су такви 4%, не зна 13%.

** Научни радници и сарадници института и универзитета одговорили су: 4% увек знам, 29% често знам, 28% понекад знам, 39% не знам.

Пристрасност и субјективизам иду дотле да се Марксова мисао из Манифеста (наведена под знацима навода у једном раду) узима (у једној „Критици“) као примјер лошег стила, мислећи ваљда да аутор цитира себе из неких других радова.

Зар се често и у свакодневном животу не могу чути прогнозе ко ће кога по одређеном питању критиковати а ко штитити, без обзира на то да ли је у праву, зар се прогноза у одређеном броју случајева не оствари? У радној организацији „П“ 78% чланова СК и 49% нечланова изјављује да унапријед знају ко ће неке људе штитити а против кога ће дискутовати, без обзира на то да ли је у праву или не. То значи: без обзира на истину, а то говори о моралу који кликашку везаност ставља изнад истине.

Развој друштвених процеса и односа који подстичу трагање за истином, сазнање и ширење истине, њена интеграција у развој друштвених процеса и односа, њен адекватан утицај на моралне вриједности, и обрнуто — воде негативији кликашке повезаности и подржавања.

Истина, конформизам, сујета

Однос према истини често се испољава у виду интегралне или подијељене личности, а то је и показатељ морала и моралне свијести. Жеља за сазнањем одређене истине и дјеловањем у складу са њом и усвојеним принципима хуманизма показује интегралну личност. С друге стране, радни човјек и грађанин може сазнати истину а понашати се супротно, понекад и тако као да је не зна, показујући тиме подвајање своје личности. Дакле, често није у питању само мјесто истине у хијерархији вриједности, већ и мјесто моралних вриједности (између осталог и као односа према истини) у поменутој хијерархији. Понекад могу бити потребни и велики напори па и одрицања да би се очувала или стекла цјеловитост личности, да не би дошло до њеног цијепанја и ломљења, због услова који воде успоравању или спречавању развоја морала и истине, као и њиховој дисхармонији.

Нијесу стали уз истину и своја убјеђења на њој заснована ни они самоуправљачи који су гласали као и већина, а мислили су да друкчије треба гласати. Од 1477 анкетираних 41% гласало је за предлог за који се опредјелила већина, а били су убјеђени, на основу чињеница, да га треба друкчије ријешити.

За сазнање узрока поменутог подвајања личности потребно је посебно истраживање. Према досадашњим резултатима, као чест узрок појављује се формирање и коришћење несоцијалистичке и несамоуправне друштвене моћи, као и страх од те моћи. Неке чињенице показују да је често неоснован страх од

такве моћи, чак и онда када постоје покушаји застрашивања, јер се развијају демократске самоуправне снаге друштва. Ипак, има показатеља постојања снага које истину прикривају, супротствају јој се, занемарују је ако је препрека остваривању одређених интереса, као и показатеља постојања снага које су толико моћне да утичу на одређен број радних људи и грађана да се приликом одлучивања не понашају у складу са истином. Понашање различито па и супротно истини понекад је потребно и ради просперитета, чак и када се он скупо плаћа подвајањем властите личности. Иако су у питању друштвени услови, ипак подвајање личности, па и у односу према истини, зависи и од личности — она је мање или више одговорна.

Питање је да ли у поменутој појави има, и у којој мјери, и конформизма као прилагодљивости већини из опортунистичких и спекулативних разлога. Код извјесних се вјероватно ради о страху да се не остане у мањини у току одлучивања, који је у овом случају јачи од дужности гласања у складу са истином и властитим убјеђењем.

На садашњем степену сазнања истине и развоја могуће су разне манипулације радним људима и грађанима, које могу да воде подвајању личности. Примјера ради, то може бити и неадекватно позивање на удружени рад ради остваривања одређених интереса, иако удружени рад на који се позива није одлучивао, а није му ни објашњена суштина питања о којем је ријеч, као ни посљедице сваког од основних рјешења и слично.

Познато је да се може манипулисати и институцијама. Потготово је то могуће ако је већи број самоуправљача склон да се више оријентише према предлогу одређеног органа него према истини и аргументима (на примјер, прихватају предлог више по рангу и броју предлагача, него према истини, аргументима и социјалистичким моралним вриједностима). Знајући то, сналажљиви се више труде да придобију мишљење одређених органа, него што се труде да изнесу чињеничне аргументе и истину.

Однос према истини, чињеницама, нормама социјалистичког морала зависи и од многих особина личности које су, наравно, друштвено условљене. Неке од особина изразито погодују афирмацији истине и социјалистичког морала, док их друге успоравају. Одређене особине су добиле и назив према извјесној вриједности. Истинољубивост, на примјер, добила је назив по позитивном односу према истини као вриједности. То значи да се прихватање истине и тежња према њој (без обзира да ли одговара, успорава или подстиче остваривање одређених интереса) сматра врлином.

Развој ових као и других особина не зависи само од личности, већ и од цјелине друштвених процеса и односа, као и од

тога с којим особинама људи најбоље просперирају у друштву. У принципу социјалистичко самоуправљање води афирмацији истине, па и истинољубивости, већ и тиме што омогућује јавну, одговорну, демократску борбу аргументима све више равноправних, самоуправних субјеката. Али на противурјечној основи развоја социјалистичког самоуправљања има друштвених процеса и односа који не воде откривању одређене истине, па и не подстичу истинољубивост. Вјероватно су и због тога различити одговори на питање да ли самоуправљање развија истинољубивост. На ово питање одговорило је 1419 анкетираних следеће: нимало 8%, мало 18%, осредње 35%, много 17%, врло много 9%, а не знам 11%.

Самоуправљање у мјери у којој се заснива на социјалистичким основама афирмише и низ других моралних вриједности, као што су правичност и сл. Али и ова вриједност не зависи само од теорије и познавања марксизма и наших друштвених процеса и односа, већ и од конкретне праксе друштвеног живота и одлучивања. У том погледу је од значаја и то — шта радни људи мисле о томе која им је људска особина најпотребнија да би ријешили одређена лична и друштвено значајна питања. Неповољан је податак да чак 80% анкетираних студената (1980. год.) сматра да је сналажљивост (схваћена као сналажење без обзира на поштење) најпотребнија за брзо запошљавање. Тако је сналажљивост (схваћена без обзира на поштење) у функцији брзог запошљавања добила превагу и над истинољубивошћу, правичношћу, скромношћу, интелигентношћу итд. Над овим се треба замислити и када је ријеч о усклађивању и развоју истине као вриједности и вриједности социјалистичког морала, као и када се сагледава наша друштвена пракса и васпитање младих.

Познато је да уображена, а поготово охоло личност, и у условима самоуправљања, често негира истину и аргументе, ако они не одговарају њеној уображености и охолости, показујући тиме свој незрели морални ниво. Ако охоли и не негира истину и чињенице, онда их често занемарује и прикрива угађајући себи или лицима која цијени. Слично томе претјерано самољубив човек (без обзира да ли самољубље долази из осјећања више или мање вриједности) сујетно ужива у властитој моћи и утицају и онда када се они не заснивају на истини, аргументима и социјалистичким вриједностима. Самољубива заслијепљеност води и у условима самоуправљања наметању власти тог мишљења без обзира на чињеничке аргументе, води нетрпељивости према лицима која не угађају или се супротстављају болесном самољубљу, рађа осветољубивост према лицима са којима се не слаже ако немају већи друштвени положај и слично. Болесна самољубивост не држећи се истине и морала често завршава у малограђанском оговарању, интригама и сплеткарењу, што оставља посљедице по развој самоуправних односа и по

доношење друштвено-значајних одлука. Тако болесно самољубив самоуправљач узима као основу свога понашања и активности претјерано стављање у центар властите личности чак и под условом да негира истину и чињенице, а тиме и норме социјалистичког морала. Од претјерано самољубиве личности то се може очекивати у толико прије у колико људи око ње удовољавају њеној болесном самољубљу умјесто да развијају критички стваралачки однос сводећи је на њене стварне вриједности.

Посљедица и перспективе

Стваралачко усклађивање истине и социјалистичких моралних вриједности доприноси остваривању многих вриједности. То доприноси социјалистички схваћеном друштвеном прогресу, иако ово усклађивање у знатној мјери зависи од карактера поменутог прогреса. Без усклађивања истине и вриједности социјалистичког морала нема хуманог смјера научно-техничке револуције. Стваралачко усклађивање поменутих вриједности појављује се као претпоставка и резултат хуманизације рада, као и хуманизације односа између људи. Стваралачко усклађивање истине и вриједности социјалистичког морала је једна од претпоставки и карактеристика интегралне личности радних људи и грађана уопште и посебно као самоуправљача. У вези с тим стваралачка интеграција поменутих вриједности води афирмацији социјалистички схваћеног људског достојанства. Социјалистичка интеграција поменутих вриједности долази до изражаја и у принципу „Свако према способностима, свакоме према раду“ у мјери у којој се остварује у духу принципа научног социјализма и социјалистичког хуманизма. Између осталог, ово значи да стваралачко усклађивање ових вриједности претпоставља неизоставан садржај социјалистичких путева заузимања мјеста у друштву, путева друштвеног напредовања.

Из свега произлази да у социјалистичким друштвима стваралачки интегришу истину (као вриједност) и вриједности социјалистичког морала снаге разотуђења, а поменута интеграција води разотуђењу, док су снаге отуђења препрека њиховој стваралачкој интеграцији и развоју.

Познато је да без истине као вриједности нема сазнања моралних и сличних вриједности, услова у којима су настале, њихових узрока и посљедица, као што без одговарајућег морала нема хуманистички умјерене истине. У вези с тим сакривање, занемаривање и злоупотреба истине говоре о ниском моралу, као што висок морал даје снагу за савлађивање тешкоћа у долажењу до истине, даје одређену снагу за непристрасно трагање, откривање и изражавање истине, кроз историју и сада.

Неразвијеност и неусклађеност истине као вриједности и вриједности социјалистичког морала имају многе штетне посљедице, од којих овдје помињемо само неке васпитно штетне (везане за остале посљедице које настају из опредјељења која нијесу заснована на истини и чињеничним аргументима). Једна од посљедица јесте смањење активности у трагању за истином и аргументима, мања или већа пасивизација. Поменута неразвијеност и несклад вриједности смањују и напоре за стручност и за развијање одређених моралних вриједности, а погодују оријентацијама личности према каналима и путевима који не претпостављају или не афирмишу социјалистичке вриједности или нијесу у складу са њима.

Неразвијеност и неусклађеност поменутих вриједности рабају неповјерење између људи, смањују искреност као један од конститутивних чинилаца људскости. Таква ситуација доприноси моралној, политичкој, идејној дезоријентацији; омогућује кликашко дјеловање, продор анархизма и анархолиберализма и слично.

Поменути услови погодују прагматизму и практицизму, у којима се истина идентификује са уско схваћеном и неосмишљеном праксом, тренутним интересом, са индивидуалном и социјалистички неосмишљеном вољом својеврсног волунтаризма и догматизма. Све то дјелује супротно социјалистичком јачању самоуправног положаја радних људи и грађана, а слаби њихов економски и политички положај, социјалну стабилност и социјалистички морални профил.

Даље, развијање социјалистичког подруштвљавања средства за производњу, карактера и права рада, одлучивања, дохотка, власти, управљања, организованости, политике — омогућује стваралачки развој истине као вриједности и вриједности социјалистичког морала и њихову дијалектичку стваралачку усклађеност.

Krsto Kilibarda

The Truth, Arguments, Morality

Summary

The history demonstrates the complex relationship, conflicts and contradictions, harmony and disharmony between the truth and morality. The socialist self-management, to the extent that it is based on scientific socialism and socialist humanism creates possibilities for a dialectical harmony between these values. Taken the present degree of our social development, the forms and contents of both harmony and disharmony become manifest. This, among other things can be seen, when we confront the principles that «everybody should be remunerated according to his capabilities and his labour» and that the position in the society should depend on personal values — with our social reality.

One of the sources of disharmony are differences and conflicting interests of different social groups and individuals in our society. The research work carried out confirms the truth known since long ago, namely that both the truth and facts will be refuted if contrary to some people's interests.

The relationship of truth and morals is to great extent determined by the relationship and struggle of the socialist self-managing forces on one side and the bureaucratic and technocratic forces on the other. In the conditions of self-management too bureaucracy and bureaucratically minded people place position before the truth, demonstrating the nature of their bureaucratic morality.

One of the factors of the disharmony between the truth and morality is the fetishism of institutions and individuals. Although self-managing system by itself discourages fetishism, the research work done demonstrates that there are still people who believe, for example, that self-management institutions cannot become bureaucratic, as well as that certain individuals cannot be wrong in resolving self-management issues.

At the present degree of development of the society — as has been demonstrated by research in this field — the activity of cliques, which give support regardless of truth and moral principles, is very much manifest. This is the case even with science. This is determined by the conflicting interests and views, the existence of a certain social vacuum, the possibilities to achieve prosperity, lack of harmony between the formal and informal structure, etc.

The relationship between the truth and morality depends also on certain characteristics and features of the individual (for example, love of truth, vanity, etc.) which, in turn, do not depend on the individual only, but also on what kind of individuals the society favours, what is appreciated and what is not, what are the forces that are given the possibility for affirmation and prospect.

